

HELSINGIN YLIOPISTO
VALTIOTIETEELLINEN TIEDEKUNTA
KRIMINOLOGIAN JA OIKEUSPOLITIIKAN INSTITUUTTI

KATSAUKSIA 20/2017

OPPILAITOSTEN TURVALLISUUSTUTKIMUS 2016

MATTI NÄSI, MIIALIILA VIRTANEN & MAJU TANSKANEN

Julkaisija Helsingin yliopisto
Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti
www.helsinki.fi/krimo

PL 24, Unioninkatu 40
00014 HELSINGIN YLIOPISTO

Sarja Katsauksia 20/2017

ISBN 978-951-51-0640-7 (pdf)
ISSN 2342-7779 (verkkojulkaisu)

Sisällysluettelo

TIIVISTELMÄ.....	1
1 TUTKIMUKSEN TAUSTA	2
2 AIEMPAA TUTKIMUSTA	3
3 AINEISTO.....	3
4 KOULUN YMPÄRISTÖ.....	4
5 RIKOLLISUUDEN ESIINTYVYYS.....	5
5.1 Kouluun kohdistuneet teot.....	5
5.2 Henkilökuntaan kohdistuneet teot.....	7
5.3 Oppilaisiin ja opiskelijoihin kohdistuneet teot.....	8
5.4 Aheet ja yleisesti uhkaava toiminta.....	9
6 RIKOKSISTA AIHEUTUNEET KUSTANNUKSET.....	10
7 TAPAHTUMIEN ILMOITTAMINEN POLIISILLE	11
8 RIKOKSENTORJUNNAN TOIMET JA MENETTELYT.....	13
9 OPPILAIISIIN KOHDISTUNEET TARKASTUSTOIMET.....	14
10 SANKTIOT.....	15
11 YHTEENVETOA.....	16
KIRJALLISUUS.....	19
LIITETAULUKOT	20

TIIVISTELMÄ

- Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti toteutti 2016 ensimmäisen Oppilaitosten turvallisuustutkimuksen (OLT-2016).
- Tutkimukseen vastasi 833 rehtoria (vastausprosentti 57,3 %). Kaikki tiedot viittaavat lukuvuoteen 2015–2016.
- Koulujen ympäristön osalta roskaaminen, omaisuuden vahingoittaminen, sekä graffitit ja seiniin piirtely olivat yleisempiä epäjärjestyksen merkkejä. Lisäksi 12 prosenttia rehtoreista ilmoitti koulun ympäristöstä löytyneen huumeiden käyttöön liittyviä esineitä.
- Vahingonteot olivat yleisin kouluun omaisuuteen kohdistunut teko (41 % kaikista oppilaitoksista). Muut tekotyypit olivat harvinaisempia, niitä oli alle 10 prosentissa oppilaitoksista. Vahingonteot olivat yleisintä oppilaitoksissa, joissa 7–9 luokkatason oppilaita.
- Henkilökunnan osalta kunnianloukkaus oli yleisin teko (33 % kaikista oppilaitoksista), lisäksi väkivallan uhkaa oli koettu joka viidennessä (22 %) kaikista oppilaitoksista ja väkivaltaa joka neljännessä (24 %) kaikista oppilaitoksista. Yleisimpiä nämä teot olivat oppilaitoksissa, joissa 7–9 luokkatason oppilaita.
- Oppilaisiin oli kohdistunut vamman aiheuttanutta väkivaltaa 43 prosentissa kaikista oppilaitoksista.
- Ase oli tuotu kouluun joka neljännessä kaikista oppilaitoksista (26 %), miltei aina kyseessä oli teräase.
- Oppilaisiin kohdistuneiden tarkastustoimenpiteiden osalta esineen tai aineen haltuunotto oli yleisin toimenpide. Se oli toteutettu joka neljännessä kaikista oppilaitoksista (26 %), ollen yleisin oppilaitoksissa, joissa oli 7–9 luokkatason oppilaita.
- Oppilaitosten turvallisuustutkimuksen tavoitteena on muodostaa tilannekuvaa rikollisuuden kehityksestä, muodostaa aineistoperustaa kriminologiselle perustutkimukselle ja tuottaa tietoa, jota voidaan käyttää turvallisuutta tukevien toimien kehittämisessä.

1 TUTKIMUKSEN TAUSTA¹

Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti kartoitti vuonna 2016 oppilaitosten henkilökunnan ja oppilaiden turvallisuutta *Oppilaitosten turvallisuustutkimuksen 2016* (OLT-2016) avulla. Tutkimuksessa selvitettiin oppilaisiin ja henkilökuntaan kohdistunutta väkivaltaa ja omaisuusrikollisuutta sekä koulurakennukseen kohdistuneita vahingontekoja. Tutkimus suoritettiin rehtoreille suunnattuna kyselytutkimuksena. Se kohdistettiin peruskoulujen ja lukioiden rehtoreille.

Oppilaitosten turvallisuustutkimuksella on kolme tavoitetta. Ensinnäkin sen avulla tuotetaan tilannekuvaa ja seurantatietoa oppilaitosten turvallisuudesta. Hankkeen huomio kohdentuu *rikollisuuden ja rikkeiden aiheuttamiin turvallisuusvajeisiin*, joten esimerkiksi paloturvallisuus ja muut vastaavat dimensiot on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Turvallisuustilanteen mahdollisten muutosten seuranta edellyttää standardisoidun kyselymenetelmän käyttöä ja kattavaa satunnaisotantaa. Vaikka ilmoittamisenmenettelyjen tukeminen ja standardisoiminen on itsessään hyödyllistä ja arvokasta työsuojelun näkökulmasta, niiden varaan ei voida rakentaa tilannekuvan seurantaa. Tämä johtuu siitä, että ilmoituksiin perustuvat järjestelmät nojaavat ajallisesti ja alueellisesti vaihtelevaan ilmoitusalttiuteen. Toiseksi Oppilaitosten turvallisuustutkimuksen avulla on mahdollista selittää turvallisuusongelmien riskin vaihtelua kriminologisen tiedeperustan kehityksessä. Tutkimuksen tietosisältö on suunniteltu nimenomaan kriminologian perustalta. Adekvaatti turvallisuuden seuranta ja turvallisuustutkimus voi onnistua vain kriminologiselta pohjalta. Kolmanneksi: kahden edellä mainitun tavoitteen onnistumisella luodaan perustaa tutkimukselle, joka voi tukea käytännön rikosentorjunnan kehittämistä.

Tässä ensiraportissa käydään läpi vuoden 2016 mittauksen tulokset. Raportti kuvaa kouluun ja koulurakennukseen kohdistuneita tekoja, koulun henkilökuntaan ja oppilaisiin ja opiskelijoihin kohdistuneita tekoja, aseiden tuomista koulualueelle, kouluun kohdistuneita yleisiä väkivaltauhkauksia sekä rehtoriin ja opettajiin kohdistunutta oikeudellisilla toimenpiteillä uhkailua. Lisäksi esitetään tietoja koulujen valvonta- ja turvallisuusmenettelyistä sekä kouluissa käytössä olevista sanktioista.

¹ Kiitämme seuraavia henkilöitä, jotka ovat osallistuneet tutkimuksen sisällön suunnitteluun: Janne Öberg (OKM), Heli Nederström (OKM), Pekka Iivonen (OPH). Lisäksi kiitämme kaikkia Oppilaitosten turvallisuuskyselyyn vastanneita rehtoreita ja muita koulujen edustajia. Opetusalan ammattijärjestö OAJ sekä Suomen Rehtorit Ry antoivat tukensa tutkimukselle. Lisäksi kiitämme Mikko Aaltosta ja Petri Danielssonia tilastollisesta konsultaatiosta. Aloitteen osoittajajärjestelmän perustamiseen teki professori Janne Kivivuori, joka myös osallistui tutkimuksen suunnitteluun.

2 AIEMPAA TUTKIMUSTA

Maassamme ei ole aikaisemmin tehty kriminologisia oppilaitosten turvallisuuskyselyitä. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (entinen Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos) on toteuttanut opettajien uhritutkimuksia (Kivivuori 1996 ja 1997; Kivivuori ym. 1999; Salmi & Kivivuori 2009), mutta niissä saadut tiedot eivät ole vertailukelpoisia nyt tehtyyn tutkimukseen erilaisen tutkimusmetodin takia. Kun opettajien uhritutkimuksissa vastaajina toimivat opettajat omasta puolestaan, nyt käsillä olevassa tutkimuksessa rehtori tai muu koulun edustaja on vastannut oppilaitoksen puolesta. Oppilaitosten turvallisuustutkimus edustaa metodologisesti niin kutsuttua sijaisarviomenetelmää (*proxy report method*, ks. Vuorinen & Kivivuori 2001). Arvio rehtorikyselyjen tarpeellisuudesta on syntynyt Nuorisoriikollisuuskyselyjen yhteydessä toteutettujen rehtorikyselyjen antaman positiivisen kokemuksen myötä (Kivivuori ym. 2013).

3 AINEISTO

Tutkimuksen aineisto kerättiin kesäkuussa ja elo–syyskuussa 2016 oppilaitosten rehtoreille suunnattuna kyselynä. Otos perustui Tilastokeskuksen Oppilaitosrekisteriin, ja se ositettiin oppilaitostyyppin mukaan (Taulukko 1). Raportin yleisen selkeyden vuoksi käytämme oppilaitoksista seuraavia termejä: *Alakoulut* (luokkatasot 1–6), *Yhtenäiskoulut* (luokkatasot 1–9), *Yläkoulut* (luokkatasot 7–9), *Yhteiskoulut* (luokkatasot 7–9 + lukiot) ja *Lukiot*. Lisäksi lukiolaisista käytämme termiä opiskelija, kun taas perusopetuksen osalta käytetään termiä oppilas. Oppilaitostyyppin mukainen ositus toimii tässä ensiraportissa myös raportoinnin perustana eli tiedot tutkittujen ilmiöiden yleisyydestä esitetään kunkin oppilaitostyyppin (ositteen) osalta erikseen sekä lisäksi kaikista kouluista laskien. Yhteiskoulujen pienen määrän vuoksi luokka yhdistettiin lukioihin. Ellei toisin mainita, kaikki annettavat tiedot viittaavat lukuvuoteen 2015–2016.

Taulukko 1 Tutkimuksen aineiston muodostaminen

Osite	Luokkatasot	Otanta	Perusjoukko	Vastanneita	Vastausprosentti
Alakoulut	1–6	25 % otos	1 406	184	49,3*
Yhtenäiskoulut	1–9	Kokonais	482	252	52,3
Yläkoulut	7–9	Kokonais	250	165	66,0
Yhteiskoulut	7–9+lukio	Kokonais	35	22	62,9
Lukiot	Lukio	Kokonais	314	210	66,9
			2 487	833	57,3**

*) Vastausprosentti laskettu otokseen arvotuista 373 alakoulusta.

***) Vastausprosentti laskettu huomioiden alakoulujen osalta vain otokseen arvotut 373 alakoulua.

Tutkimuksen muisteluvalina oli edeltänyt lukuvuosi (2015–16), ja tässä raportissa esitettävät tiedot kuvaavat siis niiden oppilaitosten osuutta, joissa tapahtuma sattui kuluneen lukuvuoden aikana ainakin kerran. Aineistonkeruu pyrittiin toteuttamaan lähellä lukuvuoden päättymistä. Ensimmäinen mittaus toteutettiin siksi kesäkuun 2016 alussa heti lukuvuoden päättymisen jälkeen, toinen kierros elo–syyskuussa koulujen alettua². Kyselyyn oli mahdollista vastata sekä paperilomakkeella että verkkolomakkeella³.

Koska oppilaitosten vastausprosentti erosi oppilaitostyyppin mukaan, sekä jonkin verran myös kuntatyyppien välillä, aineisto painotettiin korjaamaan näitä eroja vastastodennäköisyydessä. Painotus huomioi, sekä otanta-asetelman, että vastauskadon. Kaikki tässä raportissa esitettävät luvut perustuvat painotettuun aineistoon. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että ”kaikki” koulut -sarakkeen lukemissa alakouluilla on niiden suuren määrän johdosta suuri paino. Siksi lukuja tarkasteltaessa on paikallaan aina perehtyä koulutyyppien eroihin. On myös syytä huomioida, että lukio-opetus ei ole pakollista, vaan lukioissa olevat opiskelijapopulaatio perustuu opiskelijoiden omaehtoiseen valikoitumiseen koulutusurille. Lisäksi tekstissä esiin nostettujen oppilaitostyyppien vertailujen osalta on laskettu luottamusvälien merkitsevyydestä käyttämällä kahden riippumattoman otoksen suhteellisen osuuden testiä⁴. Tekstissä erikseen mainitut vertailut eri oppilaitostyyppien välillä olivat tilastollisesti merkitsevät.

4 KOULUN YMPÄRISTÖ

Kriminologisessa tutkimuksessa on havaittu, että julkisen tilan epäsiisteys ja häiriöt lisäävät instituutioiden riskiä joutua rikosten kohteeksi (Salmi ym. 2015). Siksi oppilaitoskyselyyn on otettu kysymyspatterin, joka luotaa koulurakennuksen lähiympäristön (500 metrin säteellä koulusta) ominaisuuksia. Kysymys tarkennettiin siis koskemaan koulun ympäristöä, ei koulurakennusta tai sen aluetta itseään; tutkimuksessa tämä muuttuja on siis rikosriskiä mahdollisesti selittävä tekijä, ei selitettävän ilmiön osa.

Eri ilmiöiden yleisyys vaihteli aineistossa (Taulukko 2). Roskaamista (83 % kaikista oppilaitoksista) ja merkkejä omaisuuden vahingoittamisesta (57 %) esiintyi melko yleisesti koulujen ympäristössä, samoin graffiteja (49 %). Humalaisten (26 %), huumeiden käyttäjien (15 %) ja kerjääjien (3 %) oleskelu oli harvinaisempaa, joskin ainakin huumeiden käyttäjien havaitsemista lähiympäristössä voidaan pitää yllättävänkin yleisenä.

² Mittausten päivämäärät (postin tavoitesaapumispäivä ja pyydetty vastaamisen määräaika) olivat ennen kesää 6.6. ja 23.6. ja kesän jälkeen 29.8. ja 30.9. Toisella kierroksella rehtoreille lähetettiin yksi sähköpostimuistutus, jossa oli mukana linkki lomakkeen verkkoversioon.

³ Kaikista vastaajista 52,5 % vastasi paperilomakkeella ja 47,5 % sähköisellä verkkolomakkeella.

⁴ Oppilaitostyyppien väliset luottamusvälien erot on analysoitu samaa menetelmää käyttäen kuin kansallisessa rikosuhritutkimuksessa (KRT-2015)

Taulukko 2 Oppilaitokset, joiden läheisyydessä (500 metrin säteellä) ilmiötä esiintyy jonkin verran tai paljon, % oppilaitoksista oppilaitostyyppin^a mukaan

	Ala- koulut	Yhtenäis- koulut	Ylä- koulut	Yhteiskou- lut & lukiot	Kaikki koulut
Kerjääminen	3	3	2	5	3
Graffitit ja muu seiniin piirtely	36	47	47	41	40
Omaisuuuden vahingoittaminen	52	70	71	52	58
Roskaaminen	78	91	94	85	83
Alueella oleskelevat humalaiset	19	34	31	34	25
... huumeiden käyttäjät ja myyjät	10	23	19	21	15

^a) Oppilaitostyyppien luokkatasot: Alakoulut: 1–6, yhtenäiskoulut: 1–9, yläkoulut: 7–9, yhteiskoulut: 7–9+lukio.

Oppilaitoksilta tiedusteltiin myös sitä, onko lukuvuoden 2015–2016 aikana koulun ti-loista tai alueelta löytynyt huumeiden käyttöön liittyviä esineitä, esimerkiksi injektioneuloja. Kaikkien oppilaitosten osalta 12 prosentin ympäristöstä oli löytynyt huumeiden käyttöön liittyviä esineitä. Kaikkein yleisimmin näitä välineitä löytyi yhtenäiskoulujen ympäristössä, joista joka viidennen (20 %) ympäristöstä oli löytynyt tämän tyyppisiä esineitä. Alakouluista 12 prosentin, lukioiden ja yhteiskoulujen osalta 6 prosentin ja yläkoulujen osalta 3 prosentin osalta oli löytynyt näitä esineitä.

5 RIKOLLISUUDEN ESIINTYVYYS

5.1 Kouluun kohdistuneet teot

Oppilaitosten turvallisuuskyselyn lomakkeessa kysyttiin viidestä kouluun ja koulurakennukseen kohdistuneesta teosta: murtautumisesta tai sen yrityksestä, tuhopoltosta tai sen yrityksestä, muusta vahingonteosta, varkaudesta sekä tietojärjestelmiin kohdistuneista hyökkäyksistä. Vastaajalle korostettiin sitä, että tapahtumat ilmoitettaisiin ”riippumatta siitä, kuka ne on aiheuttanut, tai onko tekijä tiedossa / jäänyt kiinni”. Kyse ei siis ole välttämättä koulun omien oppilaiden tai opiskelijoiden aiheuttamista teoista, vaan kouluun ja sen omaisuuteen instituutiona kohdistuneista rikoksista.

Kouluun kohdistuneista rikoksista yleisin oli ”muu vahingonteko” (Taulukko 3). Tällainen vahingonteko oli kohdistunut lukuvuonna 2015–16 kahteen viidestä koulusta (41 %). Teko oli yleisintä koulutyypeissä, joissa on mukana yläkouluikäisiä nuoria.

Taulukko 3 Kouluun kohdistuneet teot, % oppilaitoksista oppilaitostyyppin^a mukaan

	Ala- koulut	Yhtenäis- koulut	Ylä- koulut	Yhteiskou- lut & lukiot	Kaikki koulut
Murtautuminen	6	9	11	6	7
Tuhopoltto	5	8	6	2	5
Muu vahingonteko	38	55	58	20	41
Varkaus	6	11	14	9	8
Tietomurto	2	4	8	7	3
Jokin mainituista teoista	43	61	65	32	47

^{a)} Oppilaitostyyppien luokkatasot: Alakoulut: 1–6, yhtenäiskoulut: 1–9, yläkoulut: 7–9, yhteiskoulut: 7–9+lukio.

Muita kouluun kohdistettuja rikoksia esiintyi harvemmassa kuin joka kymmenessä oppilaitoksessa (Taulukko 2). Viiteen prosenttiin kouluista oli lukuvuoden aikana kohdistunut tuhopoltto tai sen yritys, joskin esimerkiksi yhtenäiskoulussa (luokkatasot 1–9) osuus oli kahdeksan prosenttia. Myös murto tai murron yritys oli kohdistunut noin joka kymmenenteen yhtenäiskouluun ja yläkouluun, samoin varkaudet olivat näissä yleisempiä kuin muissa koulutyypeissä. Tietojärjestelmään kohdistuneen hyökkäyksen oli kokenut kolme prosenttia oppilaitoksista, joskin tämän teon riski näyttää lisääntyvän sitä mukaa kun oppilaitoksen oppilaiden keskimääräinen ikä nousee.

Yleisesti koulutyyppejä vertailtaessa voidaan karkeasti hahmottaa, että koulutyyppit, joissa on yläkouluikäisiä nuoria, omaavat kohonneen rikosriskin. Tämä voi viitata koulun omien oppilaiden tai opiskelijoiden aktiivisuuteen tekojen tekijöinä, mutta lisäksi kyse voi olla siitä, missä määrin koulujen piha-alueet toimivat yleensä nuorten vapaa-ajan vieton paikkoina.

Oppilaitosten turvallisuuskyselyyn otetut, koulua instituutiona koskevat kysymykset oli hyvin pienin muutoksin otettu Kansallisen yritysuhritutkimuksen lomakkeesta (Salmi ym. 2011). Näin meneteltiin, jotta koulujen kokemalle rikosriskille saataisiin viitteellisiä vertailukohtia. Myös kriminologisen rutiinotoimintateorian valossa erityisesti koulut ja kaupan toimipisteet muistuttavat toisiaan massa-asiakkuuskontaktin johdosta. Vertailun⁵ perusteella voidaan todeta, että koulujen riski joutua murron tai murron yrityksen kohteeksi on hieman pienempi kuin kaupan toimipisteissä (11 %) mutta samaa luokkaa kuin teollisuuden toimipisteiden (5 %). Tietojärjestelmiin kohdistuvissa hyökkäyksissä yläkoulujen ja lukioiden riski on samaa luokkaa kuin kaupan (6 %) ja teollisuuden (9 %) toimipisteissä. Koulujen riski joutua varkauden kohteeksi on sama kuin teollisuuden toimipisteissä (8 %), tässä rikoslajissa kauppa erottuu luonnollisesti omaan kategoriaansa. Sitä vastoin muu vahingonteko erottaa koulut omaan luokkaansa: siinä missä kouluista 41 prosenttiin oppilaitoksista oli kohdistunut näitä tekoja, vastaava osuus oli kaupan toimipisteissä 15 % ja teollisuudessa viisi prosenttia. Oppilaitokset näyttävät olevan paikkatyyppiltään niin kutsuttu *crime attractor*, eli rikollisuutta houkuttava ympäristö, tämän rikoslajin kohdalla (Brantingham & Brantingham 1995). Todennäköisesti tämä on seurausta siitä, että koulut

⁵ Yritysuhritutkimuksen osalta tämän kappaleen tiedot ovat lähteestä Salmi ym. 2011, sivut 13 ja 20.

ja niiden pihat muodostavat vapaa-ajanvieron alueita, jotka vetävät puoleensa potentiaalisia vahingontekoon motivoituneita henkilöitä. Nämä voivat olla paitsi koulun omia oppilaita ja opiskelijoita myös muita nuoria.

5.2 Henkilökuntaan kohdistuneet teot

Seuraavassa (Taulukko 4) tarkastelemme koulun henkilökuntaan kohdistuneita tekoja. Kyselylomakkeessa oli eritelty kahdeksan tekotyyppiä alkaen omaisuuden vahingoittamisesta ja päätyen väkivaltaan, joka aiheutti hoidon tarvetta. Väkivaltaa koskevat kysymykset eivät olleet toisensa pois sulkevia; vakavammat väkivallanteot sisältyvät myös lievempiin tekemuotoihin. Kunnianloukkausta tarkoittanut kysymys koski tilanteita, joissa opettajaa tai muuta henkilökuntaa oli ”herjattu tai hänen kunniaansa loukattu kasvokkain, puhelimitse tai internetin välityksellä”. Kaikki kysymykset täsmennettiin koskemaan koulussa tai työtehtävissä sattuneita tilanteita.

Yleisin henkilökuntaan kohdistettu teko oli kunnianloukkaus, jota oli kohdistettu henkilökuntaan joka kolmannessa (33 %) kaikista oppilaitoksista. Tapaukset olivat selvästi yleisimpiä yhtenäiskouluissa ja yläkouluissa, joissa siis on luokkatasoja 7–9. Näissä koulutyypeissä yli puolessa oli tämän tyyppisiä uhrikokemuksia. Väkivallan uhka (22 %) oli miltei yhtä yleistä kuin väkivallan kokeminen. Uhan osalta se oli yleisintä yhtenäiskoulujen ja yläkoulujen osalta.

Noin joka neljännessä (24 %) kaikista oppilaitoksista oli koettu ruumiillista väkivaltaa. Yleisintä se oli alakouluissa ja yhtenäiskouluissa (luokkatasot 1–9). Sen sijaan lukioden ja yhteiskoulujen osalta tämän tyyppisiä uhrikokemuksia ei ollut juuri lainkaan. Vamman aiheuttanutta väkivaltaa oli koettu noin joka viidennessä (19 %) kaikista oppilaitoksista. Sen osalta korostuu yllämainittu havainto, sillä vamman aiheuttanut väkivalta oli yleisintä alakoulujen ja yhtenäiskoulujen osalta. Hoitoa vaatinut ruumiillista väkivaltaa oli kohdistettu kaikkien oppilaitosten osalta noin joka kymmenennessä koulussa (11 %).

Taulukko 4 Henkilökuntaan kohdistuneet teot, % oppilaitoksista oppilaitostyyppin^a mukaan

	Ala- koulut	Yhtenäis- koulut	Ylä- koulut	Yhteiskou- lut & lukiot	Kaikki koulut
Omaisuuden vahingoittaminen	5	12	11	3	6
Varkaus	3	6	4	1	4
Kunnianloukkaus	26	53	58	15	33
Väkivallalla uhkaaminen	20	37	30	6	22
Ruumiillinen väkivalta	28	38	11	1	24
Ruumiillinen väkivalta, vamma	21	33	9	1	19
Ruumiillinen väkivalta, hoito	12	19	6	1	11
Ruumiillinen vamma, ensihoito	1	3	1	0	1
Jokin mainituista teoista	46	76	68	19	50

^{a)} Oppilaitostyyppien luokkatasot: Alakoulut: 1–6, yhtenäiskoulut: 1–9, yläkoulut: 7–9, yhteiskoulut: 7–9+lukio.

Tulokset viittaavat siihen, että väkivaltaa korostuu kouluissa, joissa on luokkatasojen 1–9 oppilaita. Se, että alakouluissa esiintyy melko yleisesti henkilökuntaan kohdistuvaa väkivaltaa, on linjassa eräiden aiempien tutkimustulosten kanssa. Vuonna 1998 tehdystä Helsingin opettajauhritutkimuksessa todettiin ala-koulujen opettajiin kohdistuvan enemmän väkivaltaa kuin yläkoulujen opettajiin. Eron arveltiin johtuvan siitä, että opettajat joutuvat alakouluissa rauhoitteluun raivokohtauksia (ns. *temper tantrum*) saaneita lapsia muun muassa sylissä pitämisen avulla (Kivivuori ym. 1999, 19–23).

Muut rikoslajit kuten vahingonteot, varkaudet, herjaaminen, sekä väkivaltauhkaukset, ovat koholla kouluissa, joissa on luokkatasojen 1–9 oppilaita. Väkivalta ja sen uhka näyttäisi liittyvän miltei kokonaisuudessaan peruskoulutasoon, lukioiden osalta kyseessä on harvinainen ilmiö. Tuloksia tulkittaessa on huomioitava, että lukioiden opiskelijapopulaatiot ovat valikoituneempia kuin peruskoulujen.

5.3 Oppilaisiin ja opiskelijoihin kohdistuneet teot

Vaikka nuorten rikoskäyttäytymistä ja uhrikokemuksia on tarkasteltu yksityiskohtaisemmin kansallisten nuorisoriikokyselyiden kautta (Näsi 2016), oppilaitosten turvallisuuskyselyssä huomioitiin myös oppilaisiin ja opiskelijoihin kohdistuneet teot. Näiden osalta kartoitettiin rehtorin tietoon kouluajan puitteissa tulleita oppilaisiin ja opiskelijoihin kohdistuneita omaisuusrikoksia ja väkivaltatapauksia (Taulukko 5). Kysymykset koskivat koulussa ja kouluajalla tapahtuneita, oppilaisiin ja opiskelijoihin kohdistuneita rikoksia. Väkivaltaa koskevat kysymykset eivät olleet toisensa pois sulkevia; vakavammat väkivallanteot sisältyvät myös lievempiin tekemuotoihin.

Yleisin oppilaisiin ja opiskelijoihin kohdistettu teko oli vamman aiheuttanut ruumiillinen väkivalta (vähintään ruhje tai haava), joita oli tapahtunut yli 40 prosentissa kaikista oppilaitoksista. Tämä oli kaikkein yleisintä yläkouluissa ja yhtenäiskouluissa, siis koulutyyppissä, joissa on luokkatasojen 7–9 oppilaita. Lukioiden opiskelijoihin väkivaltaa kohdistui harvemmin. Hoitoa vaatinut väkivalta oli alakoulussa ja yhtenäiskouluissa harvinaisempaa kuin yläkouluissa. Näin ollen oppilaiden kokema väkivalta vaikuttaisi painottuvan eniten peruskoulun ylimmille luokkatasoille.

Taulukko 5 Oppilaisiin/opiskelijoihin kohdistuneet teot, % oppilaitoksista oppilaitostyyppin^a mukaan

	Ala- koulut	Yhtenäis- koulut	Ylä- koulut	Yhteiskou- lut & lukiot	Kaikki koulut
Polkupyörän varastaminen	16	42	62	29	27
Moottoriajoneuvon varastaminen	0	0	5	1	1
Matkapuhelimen varastaminen	7	16	13	10	10
Ruumiillinen väkivalta, vamma	41	62	68	8	43
Ruumiillinen väkivalta, hoito	20	47	63	6	28
Ruumiillinen vamma, ensihoito	4	9	13	1	5
Jokin mainituista teoista	47	77	87	34	55

^{a)} Oppilaitostyyppien luokkatasot: Alakoulut: 1–6, yhtenäiskoulut: 1–9, yläkoulut: 7–9, yhteiskoulut: 7–9+lukio.

Muiden oppilaisiin ja opiskelijoihin kohdistuneiden tekojen osalta polkupyörävarkaudet olivat yleisiä (27 % kaikista kouluista). Myös matkapuhelinvarkauksia oli esiintynyt joka kymmenennessä koulussa. Moottoriajoneuvon varastaminen sisällytti myös mopoihin ja mopoautoihin kohdistuneet varkaudet. Näitäkin tekoja esiintyy oppilaitoksissa jonkin verran.

5.4 Aseet ja yleisesti uhkaava toiminta

Kouluun tuodut aseet sekä muu yleisesti uhkaava toiminta on vakava kouluun kohdistuva turvallisuusuhka. Taulukossa 6 tarkastellaan erilaisten aseiksi tarkoitettujen esineiden läsnäoloa koulurakennuksessa tai koulualueella.

Selkeästi yleisin kouluun tuotu aseeksi tarkoitettu esine oli teräase, joita oli tavattu joka neljännessä (26 %) kaikista oppilaitostyypeistä. Kaikkein yleisimmin teräase oli tuotu kouluun yläkouluissa ja yhtenäiskouluissa (luokkatasot 1–9), molempien osalta hieman alle 40 prosenttia kouluista raportoi tapauksista. Alakouluistakin joka neljännen kohdalla (24 %) raportoitiin teräaseen tuomisesta kouluun. Lukioiden ja yhteiskoulujen osalta tapauksia oli 6 prosentissa kouluista.

Taulukko 6 Oppilas/opiskelija tuonut aseensa koulurakennukseen tai koulun alueelle, % oppilaitoksista oppilaitostyyppin^a mukaan

	Alakoulut	Yhtenäiskoulut	Yläkoulut	Yhteiskoulut & lukiot	Kaikki koulut
Teräase	24	38	39	6	26
Kaasuase tai kaasusumutin	0	0	1	0	0
Ampuma-ase	1	0	1	1	1
Muu aseeksi tarkoitettu esine	2	6	3	0	2
Joku muu henkilö tuonut kouluun aseensa	1	1	1	0	1
Jokin mainituista teoista	26	40	42	6	27

^{a)} Oppilaitostyyppien luokkatasot: Alakoulut: 1–6, yhtenäiskoulut: 1–9, yläkoulut: 7–9, yhteiskoulut: 7–9+lukio.

Muunlaiset asetyypit sen sijaan olivat huomattavasti harvinaisempia. Yhdessä prosentissa alakouluista ja yläkouluista oppilas oli tuonut ampuma-aseen kouluun. Ulkopuolisten tuomia aseita oli esiintynyt yhdessä prosentissa alakouluista, yläkouluista ja yhtenäiskouluista. Tämän lisäksi kouluihin kohdistuneet yleiset väkivaltauhkaukset (ei kuvattu taulukossa), kuten kouluampumis- tai pommiuhkaukset olivat harvinaisia. Kaikista alakouluista yhteen prosenttiin oli kohdistettu tämän tyyppinen uhkaus. Yhtenäiskouluista 4 prosenttiin, yläkouluista 3 prosenttiin ja yhteiskouluista ja lukioista 4 prosenttiin oli kohdistettu tämän tyyppinen uhkaus.

6 RIKOKSISTA AIHEUTUNEET KUSTANNUKSET

Oppilaitosten turvallisuuskyselyssä pyritään selvittämään myös rikollisuuden aiheuttamia kustannuksia. Tämä tehdään kahdella tavalla. Toisaalta vastaajia pyydetään arvioimaan koulun omaisuuteen ja rakennukseen kohdistuneiden rikosten (ks. kohta 4.1 edellä) aiheuttamat rahalliset kustannukset. Toiseksi tutkimuksessa arvioidaan väkivallan koulun henkilöstölle aiheuttamien poissaolopäivien määrää. Korostettakoon, että nämä tarkastelut jättävät monia rikollisuuden aiheuttamia kustannuseriä tarkastelun ulkopuolelle. Esimerkiksi valvonta- ja kontrollimenettelyjen kustannuksia ei tilasyistä kysytty, samoin oppilaisiin ja opiskelijoihin kohdistuneiden rikosten kustannukset ovat niin ikään tilasyistä tarkastelun ulkopuolella.

Taloudelliset kustannukset. Tutkimuksessa pyydettiin koulujen rehtoreita arvioimaan koulurakennukseen tai koulun omaisuuteen kohdistuneiden omaisuusrikoksista kohdistuneita kustannuksia lukuvuoden 2015–2016 osalta. Luvuista on laskettu sekä jokaisen kouluasteen yhteenlasketut kustannukset lukuvuoden osalta, että koulukohtaiset keskiarvot kaikkien niiden koulujen osalta, joihin oli kohdistettu omaisuusrikoksia. Annetut summat ovat perusjoukon tasolle korotettuja estimaatteja.

Yksittäisille kouluille rikoksista lukuvuoden 2015–16 aikana rikoksista aiheutuneet kustannukset vaihtelivat 10 ja 38 000 euron välillä. Kaikkien alakoulujen osalta kustannukset koko lukuvuoden osalta olivat 301 300 €, yläkoulujen osalta 197 600 €, yhtenäiskoulujen osalta 363 600 € ja lukioiden ja yhteiskoulujen osalta 80 100 €. Yhteensä rikoksista aiheutuneet kulut olivat 942 600 €.

Kouluasteiden koulukohtainen kustannuskeskiarvio (niiden koulujen osalta, joissa oli omaisuusrikoskustannuksia) oli alakoulujen osalta 842 €, yläkoulujen osalta 1,726 €, yhtenäiskoulujen osalta 1,480 €, ja lukioiden ja yhteiskoulujen osalta 1,197 €.

Henkilöstölle aiheutuneet poissaolopäivät. Lisäksi rehtoreita pyydettiin arvioimaan kuinka paljon koulun opettajiin tai henkilökuntaan kohdistuneista rikoksista aiheutui poissaolopäiviä. Kaikkien koulujen osalta painokertoimella suhteutettuna poissaoloja kertyi kaikkien alakoulujen osalta 597 päivää, kaikkien yhtenäiskoulujen osalta 309 päivää, kaikkien yläkoulujen osalta 107 ja kaikkien lukioiden ja yhteiskoulujen osalta 37 päivää. Yhteensä poissaolopäiviä kertyi kaikkien koulujen osalta 1 049 päivää.

Kouluasteiden keskiarvojen osalta (niiden koulujen osalta, jotka raportoivat poissaolopäiviä) alakoulujen keskiarvo oli 10 päivää, yhtenäiskoulujen 8 päivää, yläkoulujen 17 päivää ja yhteiskoulujen ja lukioiden 8 päivää lukuvuoden 2015–2016 aikana.

7 TAPAHTUMIEN ILMOITTAMINEN POLIISILLE

Oppilaitoksissa tapahtuneiden rikosten ilmoittamista poliisille voidaan tarkastella kahdella tavalla. Ensinnäkin voidaan kuvata, kuinka suuressa osassa kouluja on eräitä tekoja ilmoitettu poliisille. Tämän osoittimen voidaan katsoa kuvaavan sitä, kuinka suuressa osassa kouluja on sattunut sellaisia vakavia tekoja, joista on tehty poliisille ilmoittamista koskeva päätös. Tästä suureesta käytämme ilmaisua *poliisille ilmoittaminen*. Toiseksi poliisille ilmoittamista voidaan tarkastella *ilmoitusalttiuden* näkökulmasta. Tällöin huomion kohteena on, kuinka suuressa osassa tapahtumia kokeneista kouluista on myös tehty niistä ilmoitus poliisille. Ilmoitusalttius kuvaa sosiaalisen kontrollin tehoa, tai konfliktien virallistamisen astetta. On siis tärkeää huomata, että näissä kahdessa näkökulmassa prosenttien laskemisen perusluku on eri: poliisille ilmoittamisessa osuudet lasketaan *kaikista kouluista*, ilmoitusalttiutta kuvattaessa prosentit lasketaan vastaavia *tapahtumia kokeneista* kouluista.

Poliisille ilmoittaminen. Taulukossa 7 tarkastellaan sitä, kuinka suuressa osassa kaikista kouluista oli tapahtunut poliisille ilmoitettuja rikoksia. Luvuista nähdään, että 16 %:ssa kouluista oli tehty ilmoitus kouluun kohdistuneesta omaisuusrikoksesta. Lähes yhtä suuressa osassa kouluista (15 %) oli tapahtunut sellainen oppilaaseen tai opiskelijaan kohdistunut omaisuus- tai väkivaltarikos, joka oli ilmoitettu poliisille. Suurimmat lukemat ilmenevät yhtenäiskouluissa ja yläkouluissa, eli oppilaitoksissa, joissa on luokkatason 7–9 oppilaita. Huomattakoon, että alakouluissa oppilaat eivät tyypillisesti ole rikosoikeudellisen vastuukärajan ylittäneitä, mikä voi vaikuttaa rehtorien toimintaan tilanteissa.

Taulukko 7 Poliisille ilmoittaminen, % **kaikista** oppilaitoksista oppilaitostyyppin^a mukaan

	Ala- koulut	Yhtenäis- koulut	Ylä- koulut	Yhteiskou- lut & lukiot	Kaikki koulut
Kouluun kohdistunut omaisuusrikos	13	22	25	16	16
Henkilökuntaan kohdistunut omaisuus- tai väkivaltarikos	2	7	6	1	3
Oppilaaseen/opiskelijaan kohdistunut omaisuus- tai väkivaltarikos	7	28	36	14	15
Kouluun tuotu ase	3	7	5	1	3
Yleinen väkivaltauhkaus (esim. kouluampumis- tai pommiuhka)	0	4	4	4	2

^{a)} Oppilaitostyyppien luokkatasot: Alakoulut: 1–6, yhtenäiskoulut: 1–9, yläkoulut: 7–9, yhteiskoulut: 7–9+lukio.

Ilmoitusalttius. Taulukossa 8 on kuvattu koulujen alttiutta ilmoittaa rikoksia poliisille, eli osuudet on laskettu tapahtumia kokeneista kouluista. Yleinen väkivaltauhkaus oli varsin harvinainen tapahtuma, mutta niistä on ilmoitettu poliisille paria poikkeusta lukuun ottamatta. Niistä yhtenäiskouluista, joihin uhka oli kohdistunut, 83 prosenttia oli tehnyt ilmoituksen poliisille. Vastaava luku yhteiskoulujen ja lukiodien osalta oli 89 prosenttia. Lisäksi nähdään, että muista rikostyypeistä kouluun kohdistunut omaisuusrikos on ilmoitettu poliisille kaikkein herkimmin (kaikkien koulujen osalta 31 %).

Oppilaaseen tai opiskelijaan kohdistunut omaisuus- tai väkivaltarikos oli ilmoitettu poliisille joka neljännestä (26 %) koulun osalta, joissa tämän tyyppisiä rikoksia oli tapahtunut. Näiden osalta ilmoitusalttius oli selkeästi alhaisinta alakoulujen osalta. Kouluun tuodusta aseesta tehtiin ilmoitus ainoastaan joka kymmenennessä (11 %) kouluista, joihin oli tuotu ase. Ilmoitusalttius oli hieman yleisempää yhtenäiskouluissa, ja alhaisinta alakouluissa ja lukioissa sekä yhteiskouluissa.

Taulukko 8 Poliisille ilmoittaminen, % niistä oppilaitoksista, joissa oli tapahtunut vastaavia rikoksia, oppilaitostyyppin^a mukaan

	Ala- koulut	Yhtenäis- koulut	Ylä- koulut	Yhteiskou- lut & lukiot	Kaikki koulut
Kouluun kohdistunut omaisuusrikos	28	32	34	42	31
Henkilökuntaan kohdistunut omaisuus- tai väkivaltarikos	5	8	9	7	6
Oppilaaseen/opiskelijaan kohdistunut omaisuus- tai väkivaltarikos	14	36	41	36	26
Kouluun tuotu ase	8	16	12	8	11
Yleinen väkivaltauhkaus (esim. kouluampumis- tai pommiuhka)	0	83	100	89	75

^a) Oppilaitostyyppien luokkatasot: Alakoulut: 1–6, yhtenäiskoulut: 1–9, yläkoulut: 7–9, yhteiskoulut: 7–9+lukio.

Ilmoitusalttiuden muutoksen tarkastelua. Oppilaitosten turvallisuuskyselyssä oli myös kaksi kysymystä siitä, miten rehtorit reagoisivat kuvitteellisiin tilanteisiin: ilmoitettaisiinko ne poliisille? Näiden kysymysten⁶ tarkoitus oli mahdollistaa ajallista vertailua taaksepäin, sillä myös vuoden 2014 koetutkimuksessa, sekä aiemmissä rehtorikyselyissä (vuosina 2001, 2004 ja 2012) on ollut samat kysymykset. Taulukossa 9 on tarkasteltu rehtorien ilmoitusalttiuden muutosta näiden kysymysten avulla. Jotta tulokset olisivat vertailukelpoisia keskenään, vertailussa on mukana ainoastaan ne oppilaitokset, joissa on yläkoululaisia. Tulosten perusteella havaitaan, että rehtoreiden kuvitteellisten tilanteiden ilmoitusalttius on pysynyt varsin samalla tasolla graffitien suhteen kaikkina mittausajankohtina. Väkivallan osalta ilmoitusalttius on noussut selvästi vuosien 2004 ja 2012 mittausten välissä ja on sen jälkeen pysynyt suhteellisen vakaana⁷.

Taulukko 9 Kuvitteellisen tapahtuman ilmoittaminen varmasti poliisille, % oppilaitoksista, joissa yläkoululaisia

	2001	2004	2012	2014	2016
Graffiti	41	48	41	48	51
Lyönti	34	35	59	53	58

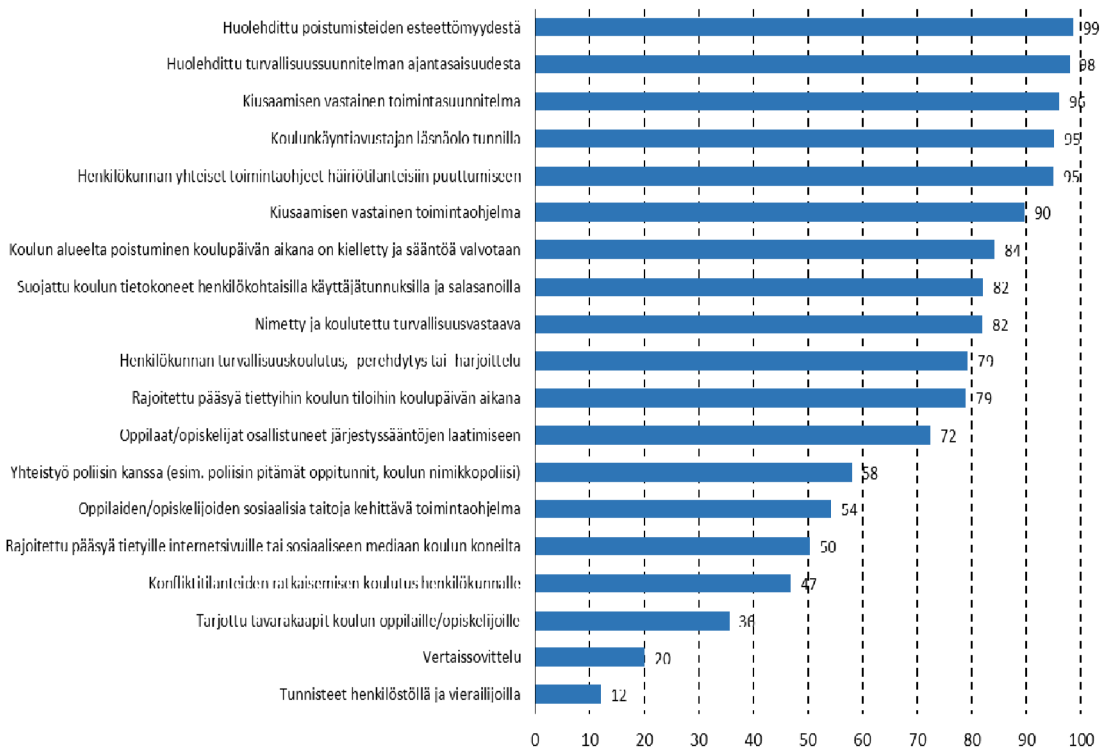
⁶ Hypoteettiset tilanteet olivat: "koulunne ylimmän luokkatason oppilas maalasi isohkon graffitin koulun ulkoseinään" (graffiti) ja "koulunne ylimmän luokkatason oppilas löi koulun pihalla toista oppilasta niin, että lyönti aiheutti verenvuotoa nenästä ja mustelman kasvoin".

⁷ Suhtautuminen väkivaltaan koulussa voi heijastaa yleistä sosiaalisen kontrollin tehostumista, mutta myös kouluampumisten (2007 ja 2008) vaikutusta turvallisuuskulttuuriin.

8 RIKOKSENTORJUNNAN TOIMET JA MENETTELYT

Oppilaitosten turvallisuuskyselyssä kartoitettiin myös laitoksissa käytössä olevia rikoksentorjunnan menetelmiä. Kyselylomakkeen luettelossa oli mukana sekä koulujen lakisääteisiä tehtäviä että koulujen omia rikoksentorjuntamenettelyjä. Hyvin karkeasti nämä voidaan jakaa turvallisuussuunnitelmiin, henkilökunnan koulutukseen, oppilaille ja opiskelijoille suunnattuihin koulutuksellisiin toimiin ja psykososiaalisiin ohjelmiin, sekä rikosten tilannetorjuntaan. Tilannetorjunta perustuu kriminologiseen rutiinotoimintojen teoriaan; sen avulla pyritään vähentämään ja vaikeuttamaan rikostilaisuuksia ja lisäämään valvontaa⁸. Eri toimintamallien yleisyyttä maamme oppilaitoksissa on esitelty kuviossa 1 (oppilaitostyyppien mukainen jaottelu on kuvattu liitetaulukossa 1).

Yleisimmät käytössä olevat turvallisuusmenettelyt olivat huolehtiminen poistumisteiden esteettömyydestä (99 % kaikista oppilaitoksista), huolehtiminen turvallisuussuunnitelman ajantasaisuudesta (98 % kaikista oppilaitoksista), kiusaamisen vastainen toimintasuunnitelma (96 % kaikista oppilaitoksista), koulunkäyntiavustajan läsnäolo (95 % kaikista oppilaitoksista), henkilökunnan yhteiset toimintaohjeet häiriötilanteisiin (95 % kaikista oppilaitoksista) ja kiusaamisen vastainen toimintaohjelma (90 % kaikista oppilaitoksista).

Kuvio 1 Oppilaitoksessa käytössä olleet turvallisuusmenettelyt, % kaikki oppilaitostyyppit

⁸ Tarkempi kuvaus löytyy osoitteesta <http://www.rikoksentorjunta.fi/fi/index/rikoksentorjunta/rikoksentorjunnanstrategiat/rikostentilannetorjunta.html> Katso myös Felson & Eckert (2016) *Crime and Everyday Life*. Sage.

Kameravalvonta. Tutkimuksessa kysyttiin erikseen kameravalvonnasta. Kaikkien oppilaitosten osalta 72 prosentissa oli kameravalvontaa. Kaikkein yleisimmin kameravalvonta oli käytössä yläkouluissa (92 %). Yhtenäiskoulujen (luokkatasot 1–9) sekä lukioiden ja yhteiskoulujen osalta 86 prosentissa oli kameravalvonta. Alakoulujen osalta kameravalvonta oli käytössä 60 prosentissa kouluista.

Vuonna 2004 tehdyssä kyselyssä 43,3 % yläasteiden rehtoreista ilmoitti, että heidän koulussaan oli vähintään yksi valvontakamera (Savolainen 2006, 243). Vastauksella OLT-2016-aineistossa osuus oli 88,2 %. Vaikka vuoden 2004 otos oli pieni (N=67), vertailu viittaa kameravalvonnan huomattavaan yleistymiseen kouluissa.

9 OPPILAIISIIN KOHDISTUNEET TARKASTUSTOIMET

Perusopetuksen oppilaitosten opettajien ja rehtorien kontrollitoimivallasta säädettiin perusopetuslain muutoksella vuonna 2014. Tuolloin voimaan tulleen säädöksen mukaan ”koulun opettajalla ja rehtorilla on työpäivän aikana oikeus tarkastaa oppilaan mukana olevat tavarat, oppilaan hallinnassa olevat koulun säilytystilat ja päällisin puolin hänen vaatteensa, sellaisen 29 §:n 2 momentissa tarkoitetun kielletyn esineen tai aineen haltuun ottamiseksi, jolla voidaan vaarantaa omaa tai toisen turvallisuutta, jos tällaisen esineen tai aineen hallussa pito on ilmeistä ja oppilas pyynnöstä huolimatta kieltäytyy niitä luovuttamasta tai ei luotettavasti osoita, ettei hänen hallussaan niitä ole.” (Perusopetuslaki 36 e §). Perusopetuslain momentin 36 d § mukaan sama oikeus koskee esineiden tai aineiden haltuunottoa. Myös lukioiden osalta on olemassa samanlaiset säädökset (Lukiolaki 26 d § ja 26 e §). Lainsäädännön muutosten johdosta Oppilaitosten turvallisuuskyselyyn (OLT) ja Nuorisoriikollisuuskyselyyn (NRK) otettiin kysymyksiä uusien kontrollivaltuuksien ja -menettelyjen soveltamisesta. OLT mittaa ilmiötä oppilaitostasolla, NRK yksilötasolla. Sekä oppilaitoksia, että oppilaita koskevat tiedot viittaavat edeltävään lukuvuoteen (2015–2016).

Oppilaitostaso. Taulukossa 10 on tarkasteltu oppilaisiin kohdistuneiden tarkastustoimien käyttöä oppilaitostasolla. Yleisimmät tarkastustoimet olivat esineen tai aineen haltuunotto, joka oli suoritettu noin joka neljännessä (26 %) kaikista oppilaitoksista. Hieman yli viidenneksessä (22 %) kaikista oppilaitoksista oli suoritettu tavaroiden tarkistaminen. Molempien käytäntöjen osalta se oli yleisintä yhtenäiskouluissa (luokkatasot 1–9) ja yläkouluissa (7–9), kun taas alakoulujen, ja varsinkin yhteiskoulujen ja lukioiden osalta käytäntö oli harvinaisempi.

Taulukko 10 Oppilaisiin/opiskelijoihin kohdistuneet tarkastustoimenpiteiden käyttö luku-
vuonna 2015–16, % oppilaitoksista oppilaitostyyppin^a mukaan

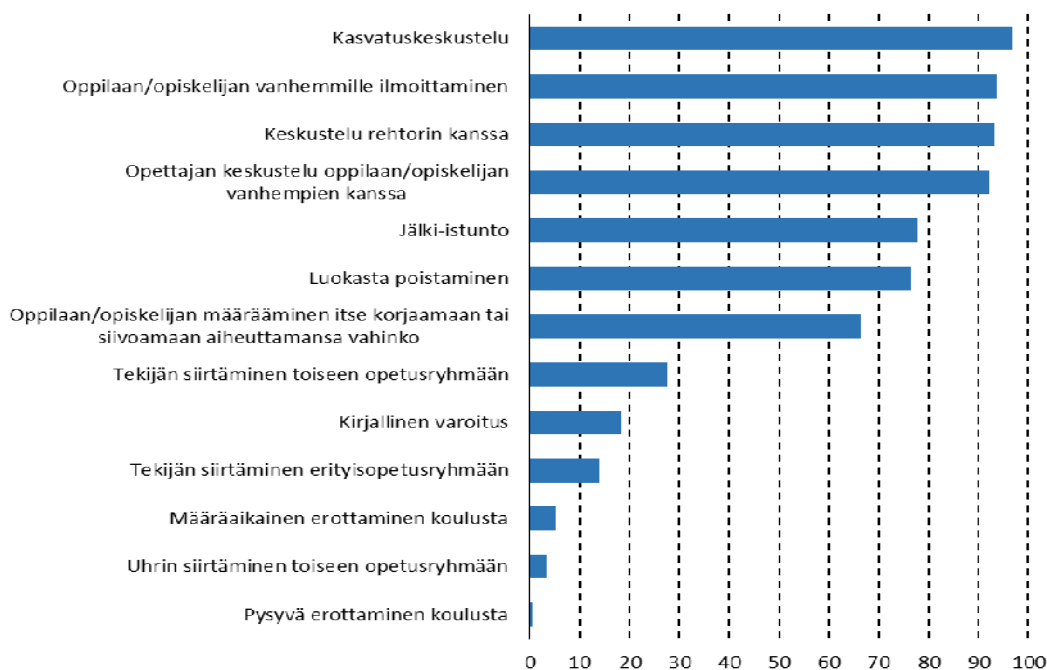
	Ala- koulut	Yhtenäis- koulut	Ylä- koulut	Yhteiskou- lut & lukiot	Kaikki koulut
Tavaroiden tarkastaminen	14	42	46	6	22
Säilytystilan tarkistaminen	5	17	11	3	7
Vaatteiden tarkistaminen	6	25	23	3	11
Esineen tai aineen haltuunotto	22	43	50	3	26
Jokin mainituista teoista	27	59	65	8	34

^{a)} Oppilaitostyyppien luokkatasot: Alakoulut: 1–6, yhtenäiskoulut: 1–9, yläkoulut: 7–9, yhteiskoulut: 7–9+lukio.

Yksilötaso. Se, että esimerkiksi joka toisessa (50 %) yläkoulussa on suoritettu esineen tai aineen haltuunotto (taulukko 10), ei tietenkään tarkoita, että joka toiseen oppilaaseen olisi kohdistunut tällaisia toimia. Kuinka yleistä kontrollitoimien kohteeksi joutuminen sitten on, kun asiaa tarkastellaan yksittäisten oppilaiden näkökulmasta? Tätä voidaan tarkastella Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin vuonna 2016 keräämän valtakunnallisen Nuorisoriikollisuuskyselyn avulla. NRK-2016 kohdistui 15–16-vuotiaisiin nuoriin, eli yhdeksännen luokan oppilaisiin. Tulosten perusteella joku koulun henkilökuntaan kuulunut oli tarkastanut oppilaan repun, laukun tai penaaalin sisällön 7 prosentin osalta oppilaista. Taskut oli tarkastettu 4 prosentin osalta oppilaista, vahingoittamiseen soveltuvan esine tai aine oli otettu pois 3 prosentilta oppilaista. Lokero tai pulpetti oli tarkistettu 2 prosentin osalta oppilaista. Alkoholia tai huumausaineita oli otettu haltuun 2 prosentilta oppilaista. Ainakin yksi näistä toimista oli kohdistettu 8 prosenttiin oppilaista. Vaikka tarkastustoimenpiteitä onkin suoritettu puolessa yläkouluista, kohdistuvat toimet suhteellisen pieneen osaan kaikista oppilaista. Tämä on linjassa kriminologisen tutkimuksen kanssa: yleensä norminrikkomukset kasaantuvat pienelle vähemmistölle.

10 SANKTIOT

Millainen on suomalaisten oppilaitosten rangaistuskäytäntö? Tämän selvittämiseksi rehtoreilta tiedusteltiin käytössä olevista kurinpitokeinoista ja muista puuttumisen keinoista (Kuvio 2; tarkempi erittely Liitetaulukossa 2). Yleisimmät, yli 90 prosentissa kaikissa oppilaitoksissa käytetyistä kurinpidollisista keinoista olivat kasvatuskeskustelu (97 %), oppilaan tai opiskelijan vanhemmille ilmoittaminen (94 %), rehtorin kanssa keskustelu (93 %) ja opettajan keskustelu oppilaan vanhempien kanssa (92 %). Muun puuttumisen osalta tekijän siirtämistä toiseen ryhmään oli esiintynyt 28 prosentissa oppilaitoksia.

Kuvio 2 Oppilaitoksessa lukuvuonna 2015–2016 käytössä olleet kurinpitokeinot ja muut puuttumisen keinot, % oppilaitoksista

Sen sijaan selkeästi vähiten käytössä olevia kurinpitokeinoja ja muita puuttumisen keinoja, eli alle 20 prosentissa kaikista oppilaitostyypeistä, olivat kirjallinen varoitus (18 %), tekijän siirtäminen erityisopetusryhmään (14 %), määräaikainen erottaminen koulusta (5 %), uhrin siirtäminen toiseen opetusryhmään (3 %) ja pysyvä erottaminen koulusta (0 %).

11 YHTEENVETOA

Oppilaitosten turvallisuuskyselyllä on kolme päätavoitetta. Ensinnäkin sen avulla tuotetaan tilannekuvaa ja seurantatietoa oppilaitosten turvallisuudesta. Rehtorien antamiin sijaisarvioihin perustuva järjestelmä on ajateltu kohdistuvaksi vakavampaan rikoskäyttäytymiseen kuin oppilaiden ja opiskelijoiden omiin ilmoituksiin perustuvat kyselyt, kuten Nuorisoriikollisuus- ja Kouluterveyskyselyt. Tutkimuksen anti kasvaa suuremmaksi, mikäli se voidaan toistaa säännöllisin välein. Toiseksi järjestelmä luo aineistoperustaa kriminologiselle perustutkimukselle, jossa oppilaitosturvallisuuden vaihtelua selitetään kriminologisesti relevanttien taustamuuttujien avulla. Kolmanneksi kahden edellä mainitun tavoitteen onnistumisella tavoitellaan empiriaan perustuvaa tietoa, jota voidaan soveltaa käytäntöön turvallisuuden edistämiseksi. Tässä raportissa on käyty läpi vuoden 2016 kyselyn päätuloksia, jotka viittaavat lukuvuoteen 2015–2016. Tulosten perusteella voidaan havaita, että alakoulujen, yläkoulujen, yhteiskoulujen ja lukioiden sekä yhtenäiskoulujen välillä on turvallisuustilanteeseen ja valmiuteen liittyen eroavaisuuksia.

Rajoitukset

Tutkimukseen tavoitelluista kouluista 57,3 prosenttia vastasi kyselyyn. Vastausaste oli heikointa alakouluissa sekä yhtenäiskouluissa, joissa on luokkatasojen 1–9 luokkia. Rikollisuuskyselyissä saattaa esiintyä vaikutus, että rikosten kokeminen lisää todennäköisyyttä vastata tutkimukseen (Killias ym. 1994; ks. myös Kivivuori ym. 2012). Mikäli tällainen efekti on olemassa⁹, alhainen vastausprosentti nostaa havaittuja rikosten esiintyvyyksilukuja. Jatkossa haasteena onkin turvallisuuskyselyn vastausprosentin korottaminen korkeammaksi.

Keskeiset tulokset

Tutkimuksessa kartoitettiin koulujen ympäristössä havaittua julkista epäjärjestystä (*public disorder*), kouluun, henkilöstöön ja oppilaisiin ja opiskelijoihin kohdistuneita rikoksia sekä aseiden tuomista kouluun. Lisäksi selvitettiin rikollisuuden kontrollia (ilmoitusalttius, rikosentorjunnan toimet, kontrollitoimet ja sanktiot).

Julkinen epäjärjestys. Koulujen ympäristön osalta roskaaminen, omaisuuden vahingoittaminen, sekä graffitit ja seiniin piirtely olivat selvästi yleisempiä epäjärjestyksen merkkejä. Lähes joka kuudes oppilaitos (15 %) raportoi lähiympäristössään huumeiden käyttäjiä, ja 12 prosenttia ilmoitti ympäristöstä löydetyn huumeiden käyttöön liittyviä esineitä, kuten injektioneuloja.

Rikollisuus. Kouluun kohdistuneiden tekojen osalta koulun omaisuuteen liittyvä vahingonteko (muu kuin tuhopoltto) oli yleisin tekotyyppi, sitä oli kohdistettu yli 40 prosenttiin kaikista oppilaitoksista lukuvuoden 2015–16 aikana. Muut tekotyypit, kuten varkaudet, murrot, tuhopoltot ja tietomurrot olivat harvinaisempia, kaikkia näitä tekotyyppisiä esiintyi alle 10 prosentissa eri oppilaitoksista. Koulutyypin vertailussa useimmiten rikosten kohteina olivat yläkoulut. Kun koulujen rikosriskejä verrataan kaupan ja teollisuuden toimipisteiden vastaaviin riskeihin, esille nousee vahingontekojen yleisyys.

Koulujen henkilökuntaan kohdistuneiden tekojen osalta kunnianloukkaus oli yleisin teko. Sitä oli esiintynyt joka kolmannessa oppilaitoksessa. Väkivallalla uhkaamista oli esiintynyt noin joka neljännessä oppilaitoksessa, ruumiillista väkivaltaa joka viidennessä. Kunnian loukkaaminen ja herjaaminen olivat yleisimpiä kouluissa, joissa on luokkatasojen 7–9 oppilaita. Lukioissa teot olivat harvinaisempia kuin perusopetuksen oppilaitoksissa.

Oppilaisiin ja opiskelijoihin kohdistunutta vamma aiheuttanutta väkivaltaa oli lukuvuonna 2015–16 havaittu 43 prosentissa oppilaitoksista. Yhtenäis- ja yläkouluissa osuus nousi yli 60 prosenttiin. Myös välitöntä ensihoitoa vaatinutta väkivaltaa oli tapahtunut noin joka kymmenennessä yhtenäis- ja yläkoulussa, joissa on luokkatasojen 7–9 oppilaita. Oppilaiden ja opiskelijoiden polkupyörien varkaudet olivat niinkin verraten yleisiä (27 % kaikista kouluista).

⁹ Tästä olisi hyvä toteuttaa metodologinen tutkimus, jossa hyödynnettäisiin kysely- ja rekisterilähteiden vertailua.

Tutkimuksessa tarkasteltiin myös aseiden tuomista kouluun. Lukuvuonna 2015–16 tällaista oli havaittu joka neljännessä oppilaitoksessa (26 %), ja lähes aina kyse oli teräaseesta. Ampuma-aseen tuominen oli havaittu yhdessä prosentissa kouluista.

Rikollisuus aiheuttaa paitsi aineettomia kärsimyksiä myös aineellisia kustannuksia. Tässä tutkimuksessa arvioitiin kouluun instituutiona lukuvuonna 2015–16 kohdistuneiden rikosten aiheuttamien kustannusten rahamääräistä kokoluokkaa. Kaikkien oppilaitosten yhteen laskettu hinta rikoksille oli noin miljoona euroa. Keskimääräinen ”hinta” per oppilaitos oli 800 € (alakoulut) ja noin 1 700 € välillä (yläkoulut). Nämä luvut eivät sisällä henkilöstöön ja oppilaisiin/opiskelijoihin kohdistuneiden rikosten aiheuttamia kuluja. Henkilöstön osalta arvioitiin väkivallan aiheuttamia poissaoloapäiviä.

Rikoksantorjunta, kontrolli ja sanktiot. Oppilaitosten alttius ilmoittaa tapahtuneista rikoksista poliisille on tärkeä sosiaalisen kontrollin virallistumista mittaava osoitin. Kaikkien oppilaitosten osalta yleisimmin ilmoitettiin oppilaaseen tai opiskelijaan kohdistunut omaisuus- tai väkivaltarikos (kaikkien oppilaitosten osalta 16 %), sekä kouluun kohdistunut omaisuusrikos (kaikkien oppilaitosten osalta 15 %). Yleisintä ilmoitusalttius oli yhtenäiskoulujen ja yläkoulujen osalta.

Tilannetorjunnan näkökulmasta poistumisteiden esteettömyys, kiusaamisen vastainen toimintasuunnitelma, koulunkäyntiavustajan läsnäolo oppitunneilla, henkilökunnan yhteiset toimintaohjeet häiriötilanteisiin puuttumisen osalta, sekä kiusaamisen vastainen toimintasuunnitelma olivat käytössä valtaosassa, yli 90 prosentissa kaikista kouluista. Sen sijaan vertaissovittelu ja henkilöstön ja vieraiden tunnisteet olivat käytössä alle viidenneksessä kaikista kouluista.

Oppilaisiin kohdistettuja tarkastustoimenpiteitä tarkasteltiin sekä oppilaitosten, että oppilaiden näkökulmasta (NRK-2016). Esineen tai aineen haltuunottoja oli tehty puolessa kaikista yläkouluista ja 43 prosentissa yhtenäiskouluista. Sen sijaan lukioiden ja yhteiskoulujen osalta näin oli tehty vai 3 prosentissa kouluista. Tavaroiden tarkistamista oli tehty miltei puolessa yläkouluista ja 42 prosentissa yhtenäiskouluista, lisäksi vaatteiden tarkistamista oli tehty noin joka neljännessä yhtenäiskouluissa ja yläkoulussa. Oppilaiden näkökulmasta alle 10 prosenttia 15–16-vuotiaista ilmoitti joutuneensa eri tarkastustoimenpiteiden kohteeksi.

Lopuksi tarkasteltiin sanktitoimenpiteiden käyttöä eri oppilaitoksissa. Kasvatuskeskustelut, oppilaan vanhemmille ilmoittaminen, keskustelu rehtorin kanssa, sekä opettajan keskustelu oppilaan vanhempien kanssa oli käytössä yli 90 prosentissa kaikista kouluista. Uhrin siirtäminen eri oppiryhmään, sekä määräaikainen tai pysyvä erottaminen olivat harvemmin käytössä olevia sanktitoimenpiteitä.

KIRJALLISUUS

- Brantingham, P., & Brantingham, P. (1995) Criminality of place. *European Journal on Criminal Policy and Research* 3:3, 5–26.
- Felson, M., & Eckert, M. (2016) *Crime and Everyday Life*. Sage. Thousand Oaks.
- Killias, M., Villettaz, P. & Rabasa, J. (1994) Self-reported juvenile delinquency in Switzerland. Teoksessa Junger-Tas, J., Terlouw, GJ. & Klein, MW. (toim.) *Delinquent Behavior among Young People in the Western World*. Amsterdam: Kugler Publications, 184–211.
- Kivivuori, J. (1996) Opettajien uhrikokemukset ja kontrollinäkemykset. *Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja* 23, Helsinki.
- Kivivuori, J. (1997) Opettajiin kohdistuva häirintä ja väkivalta. *Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja* 33, Helsinki.
- Kivivuori, J., & Sirén, R. & Danielsson, P. (2012) Gender Framing Effects in Victim Surveys. *European Journal of Criminology* 9:2, 142–158.
- Kivivuori, J., Salmi, V. & Jouhki, V. (2013) Oikeudellistuva sosiaalinen kontrolli: esimerkkinä koulujen alttius ilmoittaa oppilaiden tekoja poliisille. Teoksessa Hinkkanen, V. & Mäkipää, L. (toim.) *Suomalainen kriminaalipolitiikka. Näkökulmia teoriaan ja käytäntöön*. Tapio Lappi-Seppälän juhlaKirja. *Forum Iuris*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut, 303–314.
- Kivivuori, J., Tuominen, M. & Aromaa, K. (1999) ”Mä teen mitä mä haluan”. Oppilaiden opettajiin kohdistama häirintä ja väkivalta Helsingin kouluissa 1997–1998. Helsingin kaupungin tietokeskuksen julkaisuja 1999:3.
- Näsi, M. (2016) Nuorten rikoskäyttäytyminen ja uhrikokemukset 2016. *Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Katsauksia* 18/2016.
- Salmi, V. & Kivivuori, J. (2009) Opettajiin kohdistuva häirintä ja väkivalta. *Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkojulkaisuja* 10/2009.
- Salmi, V., Lehti, M. & Keinänen, A. (2011) Kauppa ja teollisuus rikosten kohteena. *Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia* 254, Helsinki.
- Savolainen, J. (2006) Rikoksen ja väkivallan torjuntaa kouluissa. Teoksessa Honkatukia, P. & Kivivuori, J. (toim.): *Nuorisrikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli*. *Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja* 221, Helsinki.
- Vuorinen, S. & Kivivuori, J. (2001) Jäsenarviot piilorikostutkimuksen menetelmänä. *Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja* 53, Helsinki.

LIITETAULUKOT

Liitetaulukko 1 Oppilaitoksessa käytössä olleet turvallisuusmenettelyt, % kaikki oppilaitostyyppit eriteltynä

	Ala- koulu	Ylä- koulu	Yhte- näis- koulu	Lukio; Yh- teiskoulu	Kaikki koulut
Huolehdittu poistumisteiden esteettömyydestä	99	99	96	99	99
Huolehdittu turvallisuussuunnitelman ajantasaisuudesta	99	96	99	96	98
Kiusaamisen vastainen toimintasuunnitelma	98	98	97	86	96
Koulunkäyntiavustajan läsnäolo tunnilla	95	93	96	95*	95
Henkilökunnan yhteiset toimintaohjeet häiriötilanteisiin puuttumiseen	95	94	97	93	95
Kiusaamisen vastainen toimintaohjelma	94	94	95	64	90
Koulun alueelta poistuminen koulupäivän aikana on kielletty ja sääntöä valvotaan	96	98	98	9	84
Suojattu koulun tietokoneet henkilökohtaisilla käyttäjätunnuksilla ja salasanoilla	77	90	90	87	82
Nimetty ja koulutettu turvallisuusvastaava	82	83	86	77	82
Rajoitettu pääsyä tiettyihin koulun tiloihin koulupäivän aikana	74	97	90	73	79
Henkilökunnan turvallisuuskoulutus, -perehdytys tai -harjoittelu	79	84	81	75	79
Oppilaat/opiskelijat osallistuneet järjestyssääntöjen laatimiseen	74	65	72	72	72
Yhteistyö poliisin kanssa (esim. poliisin pitämät oppitunnit, koulun nimikkopoliisi)	49	78	77	54	58
Oppilaiden/opiskelijoiden sosiaalisia taitoja kehittävä toimintaohjelma	62	45	59	23	54
Rajoitettu pääsyä tietyille internetsivuille tai sosiaaliseen mediaan koulun koneilta	56	45	54	27	50
Konfliktitilanteiden ratkaisemisen koulutus henkilökunnalle	47	45	57	37	47
Tarjottu tavarakaapit koulun oppilaille/opiskelijoille	6	79	64	87	36
Vertaissovittelu	20	22	26	11	20
Tunnisteet henkilöstöllä ja vierailijoilla	11	11	15	12	12

*ei käytössä lukioissa

Liitetaulukko 2 Oppilaitoksessa käytössä olleet kurinpitokeinot ja muut puuttumisen keinot, % kaikki oppilaitostyypit eriteltynä

	Ala- koulu	Ylä- koulu	Yhtenäis- koulu	Lukio; Yh- teiskoulu	Kaikki koulut
Kasvatuskeskustelu	95	99	99	100*	97
Oppilaan/opiskelijan vanhemmille ilmoittaminen	98	100	100	62	94
Keskustelu rehtorin kanssa	94	99	99	79	93
Opettajan keskustelu oppilaan/opiskelijan vanhempien kanssa	97	100	100	59	92
Jälki-istunto	72	91	89	95*	78
Luokasta poistaminen	75	94	94	47	77
Oppilaan/opiskelijan määrääminen itse korjaamaan tai siivoamaan aiheuttamansa vahinko	65	93	86	25	66
Tekijän siirtäminen toiseen opetusryhmään	28	37	38	6	28
Kirjallinen varoitus	5	49	36	24	18
Tekijän siirtäminen erityisopetusryhmään	12	29	21	27*	14
Määräaikainen erottaminen koulusta	4	13	8	1	5
Uhrin siirtäminen toiseen opetusryhmään	2	9	5	2	3
Pysyvä erottaminen koulusta	1	1	0	0	0

*ei käytössä lukioissa